

Prof. Dr. Fatmira MUSAJ

KONTRIBUTI I ISA BOLETINIT NË ORGANIZIMIN DHE DREJTIMIN E KRYENGRITJES SË VITIT 1910

Në fjalën e tij mbajtur në Kuvendin e Ferizajt, korrik 1908, Isa Boletini, vuri theksin në kushtet që u duheshin vënë turqve të rinj, në përgjigje të bashkëpunimit kundër regjimit absolutist të sulltan Abdyl Hamitit. Nuk u duhet zënë besë premtimeve të tyre aq të përgjithshme dhe të papërcaktuara por duhet t'u vëmë kusht autonominë e Shqipërisë, sepse pa këtë vendi ynë do të vazhdojë të persekutohej edhe prej turqve të rinj. Shumë shpejt parashikimi i tij do të bëhej realitet.¹

Pas konsolidimit të pozitave të tyre në pushtet, menjëherë Turqit e rinj shpallën programin e “osmanizmit” që nuk ishte gjë tjetër veçse vijim i politikës së vjetër për asimilimin e kombësive jo turke, çka i kundërvihej kërkesës së shqiptarëve për autonomi, lëvizjes kulturore dhe arsimore e përhapur në të katër vilajetet shqiptare. Kursi i ashpër tatimor që filluan të zbatonin xhonturqit, çarmatimin e dhunshëm ndaj shqiptarëve si dhe ligji i ri mbi shërbimin ushtarak, e çuan I. Boletinin në përfundimin se shqiptarët duhej të vazhdonin të kërkonin të drejtat e tyre me anë të luftës së armatosur².

1 *La Nazione Albanese*, 31 mars 1911, viti 15, nr. 6.

2 *Archivio Centrale dello Stato, Roma* (më tej: ACSR), Fondi i MPJ të Italisë. Relacion i konsullit italian Galanti në Shkup mbi gjendjen në Shqipëri në

I lidhur ngushtë me masat fshatare. Isai që ndër të parët udhëheqës të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare që doli hapur kundër politikës antishqiptare të turqve të rinj, që shpалosën menjëherë pas ngjitjes së tyre në pushtet. Ai mbështeti lëvizjen e gjerë antiosmane të krahinave të ndryshme dhe iu vu punës për organizimin e qëndresës popullore. Së bashku me krerë të krahinave Mitrovicë, Pejë, Prizren, Gjilan, Ferizaj, menduan që në nëntor 1908 të mblidhnin një kuvend kombëtar në Ferizaj, ku të përfaqësoheshin të gjitha krahinat e Shqipërisë dhe të bisedohej për çështje shumë të rëndësishme³. Kuvendi nuk arriti të mblidhej për shkak se xhonturqit ranë në gjurmë të përgatitjeve, kapën dhe zhdukën telegramet duke penguar lajmërimet e krahinave të tjera.⁴ Por nuk u mjaftuan me kaq. Ata nisën të marrin masa për të neutralizuar apo eliminuar fizikisht Isa Boletinin që sipas ishte njëri ndër organizatorët kryesorë të kësaj lëvizje e po bëhej pengesë në këtë periudhë të mbretërimit të Hyrjetit⁵.

Ç’ nuk do t’i premtonin, grada, pasuri, ushtruan presion mbi familjen etj. për ta mënjанuar nga rruga e rezistencës por nuk ia arritën qëllimit. Premtimeve të tyre ai u përgjigj se nuk do të luftonte për të fituar privilegje, por kundër padrejtësive që i bëheshin popullit të vet të cilat nuk i kishte duruar asnjëherë.⁶

Fundi i vitit 1909, i gjeti shqiptarët e Kosovës dhe vise të tjera të Shqipërisë në pozitë konfrontuese me politikën e ndjekur nga turqit e rinj.

vitet 1908-1910, drejtuar MPJ të Italisë. Shih dhe në F. Musaj, Isa Boletini, Tiranë: 2004, f. 60.

3 *Archives du Ministere des Affaires Etrangères de France*, Correspondence politique et consulaire (më tej: AMAE), Rapport i konsullit francez, Krajevski në Shkup, ministrit të Punëve të Jashtme të Francës, Pishon, 29 nëntor 1908.

4 *Po aty*.

5 *Arkivi Qendror Shtetëror – Tiranë* (më tej: AQSH), F. 74, D.4.

6 ACSR, Relacion i konsullit Galanti në Shkup, MPJ në Romë.

Për të shtypur çdo tentativë të shqiptarëve për kryengritje, në drejtim të Boletinit dhe krahinave të tjera të Kosovës, u ndërmor në tetor 1908 dhe shkurt – mars 1909, ekspedita ndëshkimore e Xhavit Pashës.⁷ Por kjo ndërmarrje e Portës së Lartë, jo vetëm që nuk arriti të asgjësonte I. Boletinin dhe të shtronte popullsinë e krahinave të Mitrovicës, Pejës, Prizrenit etj, përkundrazi shtoi pakënaqësinë edhe në treva të tjera ku ai kaloi. Veç kësaj shpallja e një sërë masash dhe ligjesh kufizuese të qeverisë si; ndalimi i mbajtjes së armëve të reja, ligji mbi rekrutimin e përgjithshëm, vendosja e taksave të reja, ligji kundër veprimtarisë së klubeve kombëtare, kundër alfabetit kombëtar dhe gjuhës shqipe, çuan në thellimin e kontradiktave midis popullit shqiptar dhe sunduesve të rinj osmanë, rritën pakënaqësinë e masave popullore në krahina të ndryshme. Gjendja në Shqipëri sipas një vëzhguesi të huaj në fillim të vitit 1910, paraqitej e pasigurt, e turbullt, kudo gjakrat ishin ndezur, kudo ndihej pakënaqësia. Konflikti midis Komitetit xhonturk dhe shqiptarëve ishte bërë më i mprehtë dhe akut.⁸

Gjendjen e krijuar Isa Boletini dhe atdhetarë të tjerë në Kosovë e vlerësuan si të përshtatshme për organizimin e një kryengritje të re⁹. Përpjekjet e tyre në fund të vitit 1908 e gjatë vitit 1909 për të bashkuar lëvizjen e krahinave të ndryshme në një lëvizje të vetme, patën shumë rëndësi. Ato qenë një përvojë e mirë për organizimin e mëtejshëm të lëvizjes së armatosur për ta nxjerrë atë nga kuadri lokal dhe për ta ngritur atë në një lëvizje të përgjithshme.

Kështu, I. Boletini, I. Seferi, e prijës të tjerë të Vilajetit të Kosovës shprehën domosdoshmërinë për organizimin e një kryengritje të përgjithshme, kundër turqve të rinj me kërkesë kryesore autonominë e Shqipërisë.

⁷ Po aty.

⁸ Po aty.

⁹ *Centralen Derzaven Istorički Archiv*. (më tej: CDIA), Sofje. Letër e agjensisë tregtare bullgare në Shkup, MPJ, 12 mars 1909.

Në muajt e fundit të vitit 1909 dhe pranverën e vitit 1910, Isa Boletini do të përkushtohet me të gjitha forcat si në përgatitjen e kryengritjes ashtu dhe në udhëheqjen dhe drejtimin e veprimeve luftarake të saj.

Pasi përtëriu lidhjet e krijuara gjatë vitit 1909, ai do të shkelte krahinë më krahinë ku do të kontaktonte dhe krijonte lidhje me krerë dhe pari të krahinave të ndryshme. Krahas kësaj për të siguruar një mbështetje sa më të gjerë, ai dhe krerë të tjerë të Malësisë së Gjakovës, të Pejës, të Deçanit vendosën të organizojnë një kuvend në Verrat e Llukës ku do të ftoheshin të merrnin pjesë edhe përfaqësues të krahinave të tjera, shtresa të gjera të popullsisë qytetare, për të lidhur besën për luftë kundër turqve të rinj dhe për të shprehur qëllimet e kryengritjes¹⁰.

Ndërsa përgatitjet për kryengritje vazhdonin, në mars 1910, në Pejë, Mitrovicë, Vuçitërnë e Llap, populli u ngrit kundër veprimeve arbitrare të autoriteteve lokale osmane, duke plagosur mytesarifin e Pejës dhe vranë komandantin Reshat beun. Autoritetet osmane vendosën shtetrrethimin në sanxhakun e Pejës dhe nëpërmjet masave të rrepta ushtarake, u lëshuan për të shuar vatrat e qëndresës në Kosovë. Në situatën e krijuar, grupi i kryengritësve në Vuçitërnë dhe Gjilan të drejtuar nga I. Seferi, i dërguan një letër I. Boletinit, ku kërkohej të vepronte me shpejtësi në lidhjen e besës e tu jepte fund përgatitjeve se koha nuk priste¹¹. Në fund të marsit I. Boletini dhe I. Seferi organizuan një mbledhje, ku u trajtuan probleme të përgatitjes së kryengritjes.

Në fund të muajit prill, I. Boletini, Hasan Hysen Budakova, Sulejman Batusha, thirrën kuvendin e Verrave të Llukës. Në fjalën e tij I. Boletini theksoi rëndësinë që kishte mbështetja dhe shtrirja e kryengritjes jo vetëm në Kosovë por edhe më gjerë. Gjithashtu ai do të nënvizonte se lufta e

¹⁰ AQSH, F.74. D.4.

¹¹ Po aty.

shqiptarëve kundër turqve të rinj nuk drejtohej veçse kundër taksave dhe arbitraritetit të autoriteteve osmane por kishte pikësynime më të larta, për çlirim kombëtar dhe shoqëror. Për realizimin e këtij qëllimi u bëri thirrje pjesëmarrësve në Kuvend t'i bashkoheshin kryengritjes se vetëm kjo rrugë do të sillte në vend të drejtat e shqiptarëve.¹²

Veç territorit të Kosovës I. Boletini dhe udhëheqës të tjerë bënë përpjekje që me anë të dërguarve të tyre, për ta shtrirë kryengritjen në Malësinë e Mbishkodrës, Dibër, Mat, në Shqipërinë e Jugut etj.¹³ Fryma e kryengritjes kishte përfshirë edhe Gostivarin dhe Lumën.

Krahas përgatitjeve brenda vendit, Isa Boletini, H. Ferri krerë të Llapit dhe Shalës, bënë përpjekje për të siguruar mbështetje nga jashtë. Për këtë iu drejtuan konsullit serb në Prishtinë si dhe dërguan njerëzit e tyre në Rashkë, ku kërkuan ndihmë në armë dhe municion, por pa rezultat. Përkundrazi qeveria serbe do t'u sugjeronte serbëve të Kosovës t'u ndihnin forcave osmane kundër kryengritëse.

Me gjithë kundërshtimin e fortë të deputetëve shqiptarë në parlamentin turk për mbrojtjen e të drejtave të shqiptarëve dhe për të penguar dërgimin e forcave ushtarake kundër kryengritësve, qeveria osmane vendosi për të shtypur kryengritjen me forcën e armëve.

Ministria e Luftës dhe ajo e Punëve të Brendshme, hartuan planin e operacionit luftarak, i cili do të zbatohet e komandohej nga Shefqet Turgut pasha.¹⁴

12 Risto Ll. Siliqi, *Pasqyrë e ditëve të përgjakshme në të pestin shekull të Shqipërisë së robnueme*. Libri I, Trieste: 1912, f.19-20.

13 *Dielli*, Boston Mass. nr 20, 2 maj 1910, f. 2.

14 *ACSR*, Relacion i konsullit italian Galanti në Shkup, Mbi gjendjen në Shqipëri në vitet 1908-1910, MPJ në Romë.

Në fund të muajit prill forcat osmane u përqendruan në Shkup dhe në territoret e Prishtinës, Pejës, Gjakovës e Gjilanit.

Duke vlerësuar drejt lëvizjen e forcave osmane, I. Boletini. I Seferi e udhëheqës të tjerë kryengritës zbuluan planin e tyre e mbi këtë bazë përqendruan forcat kryesore kryengritëse në dy drejtime kryesore: grupi i parë nën udhëheqjen I. Boletinit, Hysen Budakovës dhe Sulejman Batushës për të penguar depëtimin e forcave osmane në drejtim të rrugës Ferizaj- Prizren, u drejtuan për të zënë Grykën e Carralevës, ndërsa Idriz Seferi me kryengritësit e Kazasë së Gjilanit, Kumanovës e Preshevës zunë grykën e Kaçanikut. Zënia e dy grykave dhe shpërndarja e forcave kryengritëse në pikat më strategjike të tyre, do t'u shkaktonte një sërë vështirësish forcave ushtarake osmane duke penguar bashkëpunimin midis grupforcave të tyre, duke penguar lëvizjen e trenave për furnizimin me veshmbathje e mjete të tjera. Përballë kësaj situatë të vështirë Shefqet Turgut Pasha u detyrua të vinte në dijeni Portën e Lartë e të kërkonte përforcime të reja. Kështu, më 28 prill ai dha urdhër për mësymje kundër mbrojtësve të Kaçanikut.¹⁵ Për dy ditë me radhë, përmes luftimesh të ashpra, kryengritësit bënë një qëndresë të fortë duke i detyruar forcat osmane të zbrapseshin dhe t'i vinin në vështirësi disa herë. Përballë forcave armike gjithnjë në rritje, të pajisura me mjetet luftarake të kohës, kryengritësit u detyruan të lëshonin grykën e të tërhiqeshin drejtim të Anamoravës duke vazhduar qëndresën. Pasi shtiu në dorë grykën e Kaçanikut, Shefqet Turgut Pasha e përqendroi vëmendjen për organizimin e sulmit në Grykën e Carralevës, pa lënë mënjane ndjekjet kundër forcave kryengritëse në viset e Moravës së Epërme dhe zonën e Karadakut.

Krahas forcave ushtarake të grumbulluara në Ferizaj, ai vuri në veprim divizionin e Mitrovicës dhe garnizonin e

¹⁵ *Po aty.*

Prizrenit. Nën pretekstin se operacionet luftarake po ecnin ngadalë, drejtimin e veprimeve luftarake e mori Ministri i Luftës Mahmut Shefqet Pasha.¹⁶

Në betejën për mbrojtjen e grykës së Carralevës do të spikatnin aftësitë e I. Boletinit edhe si komandant ushtarak popullor. Për zhvillimin e drejtimin e veprimeve luftarake ai hartoi dhe zbatoi një taktikë të zhdërvjelltë dhe vepruese duke manovruar me shpejtësi, zgjuarsi në rrethana të krijuara. Nën udhëheqjen e tij, kryengritësit e filluan mbrojtjen duke sulmuar kolonat armike nga pozicionet më të favorshme, me kujdesin për mbrojtjen e sa më shumë jetë njerëzore dhe të kursimit të municionit. Ashtu si kryengritësit e Kaçanikut edhe mbrojtësit e Carralevës shfrytëzuan terrenin e favorshëm dhe taktikën e luftës popullore duke detyruar forcat osmane të tërhiqeshin disa herë me humbje të shumta njerëzore dhe armatime. Kjo e detyroi Mahmut Shefqet Pashën të kërkonte armëpushim dy ditor. Komanda osmane e shfrytëzoi armëpushimin për shtimin e radhëve me forca të reja dhe riorganizimin e tyre, duke përgatitur ofensivën e re e cila filloi më 10 maj.

Drejtimi i kryengritësve me mjeshteri nga I. Boletini dhe udhëheqës të tjerë kryengritës, në sulme dhe kundërsulme, i shtynë oficerët turq të mendonin se ata udhëhiqeshin nga njerëz të shkolluar dhe specialistë të zot, që sipas tyre nuk mund të ishin shqiptarë.¹⁷ Këtë vlerësim do ta theksonte edhe konsulli francez në Shkup kur në një raport shkruante se: "kryengritësit luftonin sipas një plani të caktuar e të parapërgatitur, sipas një taktike mjaft të përpunuar."¹⁸ Pas luftimesh të ashpra e të shtrira në një front shumë të gjerë ku kryengritësit luftuan me një guxim të mbinjerëzishëm dhe pas një qëndrese të fortë,

16 *Po aty*; F. Musaj, *vep e përm.*

17 *AMAE*, Nxjerrur nga gazeta "Le Progres de Salonique", maj 1910.

18 *AMAE*, Raport i konsullit francez Kalvini në Shkup, MPJ së Francës 13 maj 1910.

lanë në fushë të betejës shumë të vrarë e të plagosur. Në këtë situatë Isa Boletini, Hasan Hysen Budakova për shkak se raporti i forcave ndryshonte gjithnjë më shumë në dobi të armikut e pakësimit të municioneve dhe mungesës së ndihmës nga grupet e tjera kryengritëse, vendosën të çanin rrethimin që po bëhej gjithnjë e më kërcënues për ta.

Megjithëse i plagosur më 11 maj, Isai organizoi operacionin për çarjen e rrethimit dhe largimit të kryengritësve në drejtim të Drenicës dhe Anë Moravës.

Pas thyerjes së kryengritësve, qeveria osmane urdhëroi Shefqet Turgut pashën për vazhdimin e ekspeditës ushtarake në pjesë të tjera të vilajetit të Kosovës, të Shqipërisë Veriore dhe atë të Mesme me anë të së cilës synonte të nënshtrohte popullin shqiptar, të shuante çdo ide për çlirim kombëtar. Por nuk do t'ia arrinte qëllimit. Papajtueshmëria midis shqiptarëve dhe turqve të rinj vazhdonte të thellohej çdo ditë e më shumë. Lëvizja antiosmane, e cila filloi në fund të 1908 e që u konkretizua me kryengritjen e vitit 1910, shqetësoi qeverinë osmane. Sipas Ministrit të Luftës, ajo ishte ndryshe nga ato të mëparshmet si nga karakteri, intensiteti dhe veçanërisht me objektiva krejtësisht të tjera.

Kryengritja e vitit 1910 ishte edhe një përvojë e madhe për të gjitha forcat drejtuese të Lëvizjes Kombëtare. Dobësitë e demonstruara në planin organizativ të kryengritjes dhe veçanërisht gjatë zhvillimit të veprimeve luftarake, duhet t'u shërbenin atyre që në të ardhmen të bënin përpjekje për të vënë lëvizjen mbi baza të një programi politik kombëtar, formimin e një qendre të vetme udhëheqëse për koordinimin dhe drejtimin e Lëvizjes mbarëkombëtare për çlirim dhe formim të shtetit shqiptar. Pas dështimit të kryengritjes, në këtë përfundim erdhi edhe Isa Boletini. Bashkimin e shqiptarëve ai e konsideroi si një ndër faktorët më të rëndësishëm që do t'u sillte shqiptarëve fitoren në luftë kundër pushtuesve osmane. Këtë ai

do ta përmbledhte me këto fjalë “Kur të bashkohena të gjithë shqiptarët ku jena e të lidhim ndër vedi një besë shqiptare, do të jemi të zot, ta përzemë urdine e turkut jo ma me armë por edhe me hujt e gardhit”.¹⁹

¹⁹ *AQSH*, F.74, D. 4.

